

**SOCIJALNA SAMOEFIKASNOST I ISKUSTVO
NASILJA KOD UČENICA SREDNJIH ŠKOLA U
SEVERNOJ KOSOVSKOJ MITROVICI - 2013**

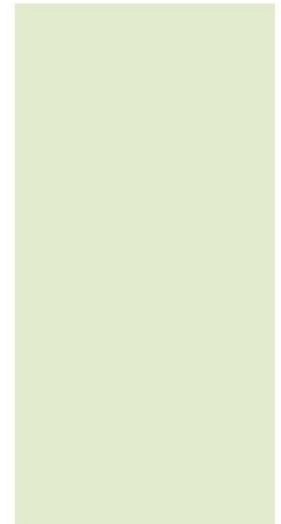
Socijalna samoeфикаsnost i iskustvo nasilja kod učenica srednjih škola u severnoj Kosovskoj Mitrovici

Kosovska
Mitrovica,
2013

Sadržaj

1	Uvod	04
2	Vrste nasilja	06
3	Socijalna samoeфикаsnost	07
4	Istraživanja nasilja među mladima u Srbiji	08
5	Rezultati istraživanja	12
6	Zaključak	22
7	Preporuke	24
8	Literatura	26

Projekat

uvod

Međunarodna organizacija *CARE* severo zapadni Balkan i partnerske organizacije od 2006. godine sprovode program za sprečavanje nasilja - "Inicijativa mladića". „Inicijativa mladića" ima za cilj da podrži mladiće u uzrastu od 14 do 18 godina, na zapadnom Balkanu, da usvoje rodno ravnopravne društvene norme i zdrave stilove života, te da destimuliše nasilno ponašanje prema zajednici, ženama i vršnjacima. Početkom druge projektne faze, u 2010. godini, „Inicijativa mladića" je geografski proširila aktivnosti kako bi uključila više zajednica na zapadnom Balkanu, i uključila i Kosovsku Mitrovicu. Iako je i dalje fokus na mladićima, druga faza projekta je proširila svoje delovanje i na devojke.

Finansiran od strane norveške vlade, ovaj projekat se sprovodi u saradnji sa sedam omladinskih organizacija i jednom organizacijom za socijalni marketing iz regiona zapadnog Balkana. *CARE* je ušao u partnerstvo i sa Međunarodnim centrom za istraživanja o ženama (*ICRW*) u radu na monitoringu projekata, njegovoj evaluaciji i komponentama akcionog istraživanja, te sa brazilskom organizacijom *Instituto Promundo* i modelima njegovih projekata: Program H (mladići) i M (devojke), kako bi adekvatno prilagodio pristupe intervencijama.

Tokom implementiranja projekta sprovedena su formativna participativna istraživanja u četiri balkanske zemlje: Bosna i Hercegovina, Hrvatska, Crna Gora i Srbija (Beograd i severna Kosovska Mitrovica) kako bi istražila dosadašnja iskustva mladića na Balkanu i iskoristila dobijene podatke na kojima bi zasnovala svoje intervencije. Ovo istraživanje ima za cilj da da doprinos svim prethodnim istraživanjima fokusirajući se na kontekst Kosovske Mitrovice, uključujući perspektive devojaka, srednjoškolki, o vrstama doživljenog i počinjenog nasilja i njihove socijalne samoefikasnosti. Istraživanje je sprovedeno na uzorku od 106 devojaka iz severne Kosovske Mitrovice, od marta do maja 2013. godine.

Istraživanje je sprovela nevladina organizacija iz Kosovske Mitrovice "Centar za razvoj zajednica", u saradnji sa *CARE International NW Balkans*.

Uvod

Postoje brojna određenja nasilja, a za sve njih je zajedničko da podrazumevaju fizičko ili psihičko nasilno ponašanje koje je usmereno na drugu osobu sa ciljem povređivanja. Ovde ćemo prikazati nekoliko definicija nasilja relevantnih za naše istraživanje.

Dragan Popadić (2009) pod nasiljem podrazumeva: „namerno i neopravdano nanošenje štete drugome. Ponašanje kojim se nanosi šteta grubo možemo razvrstati na verbalno i neverbalno, i može se sastojati u fizičkom povređivanju, nanošenju materijalne štete, ili psihološkom povređivanju kao što je zastrašivanje, sramoćenje, socijalna izolacija i slično. Neopravdanost se sastoji u nelegitimnosti, nezaslužnosti, prekomerenosti ili neprimerenosti takvog postupka". Popadić tvrdi da se za glavni kriterijum procene inteziteta nasilja moraju uzeti vrsta i veličina štete, ali i navodi: „Mada se pod štetom od nasilja najpre pomišlja na fizičku povredu, psihičke ozlede mogu da budu i veće. Nekada fizička šteta može da služi upravo da izazove psihološku - šamar treba da ponizi".

Jelena Srna (2003) tvrdi da je nasilje nelagalna i nemoralna upotreba sile kojom se čini šteta sebi, drugome ali i sredini. Njena kasnija definicija je nešto drugačija: „Nasilje se vrši sa (realnom ili opaženom) namerom da se nanese bol ili povreda drugome. Za nasilni akt su dakle karakteristične dve stvari: namera i povreda".

Prema Milosavu Milosavljeviću (1998) pod nasiljem se podrazumevaju „različiti akti, postupci i ponašanja pojedinaca, grupa, društvenih institucija, organizacija ili društva u odnosima prema ljudima, koji uključuju primenu fizičke, psihičke, političke ili neke druge sile i kojima se ugrožava fizički, psihički ili socijalni integritet čoveka i izazivaju različita fizička i psihička oštećenja i druge nepovoljne posledice".

Jednu od najčešće navođenih definicija je postavio *Dan Olweus* (Olweus, 1999: 12), pri čemu nasilje određuje kao "agresivno ponašanje u kojem akter ili nasilnik koristi svoje telo ili neki predmet (uključujući oružje) da bi naneo (relativno ozbiljnu) povredu ili neprijatnost drugoj osobi". Što bi značilo da nasilje podrazumeva fizičko povređivanje, jednokratno fizičko nasilje i/ili bez disbalansa moći (tuča ili tuče između jednakih, jači ošamari slabijeg), ali može da podrazumeva i ponovljeno fizičko zlostavljanje slabijih. U skladu sa svojom definicijom nasilja *Olweus* razlikuje tri načina na koja nasilje može da se izvede: 1. verbalno; 2. telesnim dodirima i 3. bez reči i telesnog dodira

(što podrazumeva kveljenje, nepristojne kretnje, namerno isključivanje nekoga iz grupe ili odbijanje da se udovolji željama druge osobe). Olweus je i među prvima postavio definiciju nasilja u školama (poznatiju kao *bullying*), za šta je u početku koristio termin *mobbing*. Tek kasnije u upotrebu ulazi reč *bullying*, za čiju je široku upotrebu zaslužan sam Olweus.

Kada se govori o definiciji nasilja u školama, tj. o *bullying-u* (siledžijstvo), Olweus podrazumeva da je „učenik zlostavljan (*bullied*) ili viktimiziran kada je više puta i trajno izložen negativnim postupcima od strane jednog ili više učenika" (Olweus, 1993: 9). „Kažemo da je učenik zlostavljan kada mu drugi učenik, ili grupa učenika, govore ili rade nešto ružno i neprijatno. Takođe je siledžijstvo kada se učenik iznova i iznova zadirkuje na način koji ne voli. Ali nije zlostavljanje kada se dva učenika približno jednake snage svađaju ili potuku". (str. 2095.).

Da bi se jedno agresivno ponašanje okarakterisalo kao siledžijstvo (*bullying*) ono mora da sadrži dva ključna elementa:

1. **žrtva je više puta izlagana agresivnom ponašanju i**
2. **postoji nesrazmerna moć (počinilac je jači pojedinac ili grupa u odnosu na žrtvu), dok su tuče među jednakima eksplicitno isključene iz onoga što je obuhvaćeno siledžijstvom.**

Interesantno je da upoređivanjem Olweusovih teorija nasilja, ne proizilazi da je siledžijstvo jedan oblik nasilja, već da su nasilje i siledžijstvo oblici agresivnosti koji se samo delimično preklapaju, te dolazimo do zaključka da:

- **nasilje podrazumeva** - fizičke napade koji nisu ponovljeni i/ili u kojima ne postoji disbalans moći (nije siledžijstvo),
 - **siledžijstvo podrazumeva** - ponovljene oblike psihološkog i socijalnog zlostavljanja, u kojima postoji disbalans moći i koji se ponavljaju (nije nasilje),
- Kada govorimo o situaciji nasilja Olweus i saradnici (Olweus, Limber i Mihalic, 1999) osim nasilnika i žrtava, razlikuju i

- > **sledbenike** (one koji se pridružuju nasilniku);
- > **podržavaoce** (pružaju podršku ali ne uzimaju učešće);
- > **pasivne podržavaoce** (svida im se ali ne pokazuju otvorenu podršku);
- > **neuključene posmatrače, potencijalne zaštitnike** (ne odobravaju nasilje ali ništa ne preduzimaju) i
- > **zaštitnike.**

Vrste nasilja

VRSTE NASILJA

U skladu sa načinom na koji se jedan nasilan postupak izvodi vrši se i klasifikacija nasilja. Prema „Posebnom protokolu za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama" iz 2009. godine, razlikuju se sledeće vrste nasilja:

- > **fizičko nasilje** - ponašanje koje dovodi do stvarnog ili potencijalnog telesnog povređivanja;
- > **emocionalno/psihološko nasilje** - ponašanje koje dovodi trenutnog ili trajnog ugrožavanja psihičkog i emocionalnog zdravlja i dostojanstva;
- > **seksualno nasilje** - podrazumeva uključivanje jedne osobe u seksualnu aktivnost, koju ona ne shvata u potpunosti, za koju nije razvojno dorasla (ne prihvata je, nije u stanju da se sa njom saglasi) i koja ima za cilj da pruži uživanje ili zadovolji potrebe druge osobe;
- > **elektronsko nasilje** (*cyberbullying*) - ponašanje koje dovodi do pojave nasilja korišćenjem informacionih tehnologija;

Pored gore navedenih vrsta nasilja, mnogi autori navode i sledeće vrste nasilja:

- > **rodno zasnovano nasilje** - ponašanje koje dovodi do pojave nasilja nad nekom osobom samo zbog pripadnosti određenom polu;
- > **vršnjačko nasilje** - skup namernih negativnih postupaka koji se ponavljaju, usmereni su na istog učenika od strane jednog učenika ili više njih. Negativni postupci uključuju telesno i/ili psihičko nasilje, te socijalno isključivanje, a odnos nasilnika i žrtve uvek je praćeno disbalansom moći (*Olweus 1998*).
- > **siledžijstvo** (*bullying*) - nasilje između samih učenika, ali se može javiti i na relaciji učenik - vaspitač (učitelj, nastavnik, profesor). Podrazumeva ponašanje u kojem je žrtva više puta izlagana nasilju i gde postoji disbalans moći, što znači da je počinitelj uvek jači (to može biti u fizičkom smislu, da je bogatiji od žrtve ili je u pitanju bilo kakva druga nadmoć) od žrtve ili žrtava. (*Olweus 1993*)

Socijalna samoeфикаsnost

SOCIJALNA SAMOEFIKASNOST

Skup samoprocena samopouzdanja u različitim socijalnim situacijama *Smith i Betz* (2002) nazivaju opaženom socijalnom samoeфикаsnosti. *Conolly* (1989; prema *Bilgin i Akkapulu*, 2007) piše da socijalna samoeфикаsnost uključuje veštine kao što su socijalna smelost, učestvovanje u socijalnoj grupi ili aktivnosti, prijateljsko ponašanje te dobijanje i pružanje pomoći. Pored socijalne samoeфикаsnosti različiti autori navode još akademsku i emocionalnu samoeфикаsnost.

Konstrukt samoeфикаsnosti predstavio je *Bandura* 1977. godine i definisao ga kao „procenu vlastitih sposobnosti organizovanja i izražavanja akcija potrebnih za ostvarenje određenih vrsta aktivnosti" (*Bandura*, 1995; prema *Hermann i Betz* 2004).

Opažena samoeфикаsnost ne odnosi se na sposobnosti već na verovanje o verovatnosti uspeha u različitim uslovima (*Bilgin i Akkapulu*, 2007). *Smith i Betz* (2002) opaženu samoeфикаsnost definišu kao lično verovanje koliko ćemo uspešno izvesti neki zadatak ili ponašanje. Na osnovu svega navedenog, opažena socijalna samoeфикаsnost može se definisati kao lično verovanje koliko ćemo uspešno izvesti neki zadatak ili ponašanje povezano sa socijalnim situacijama.

Verovanja o samoeфикаsnosti razvijaju se iz četiri izvora:

- > direktno (vlastito iskustvo) - nakon što ljudi izvrše neko ponašanje interpretiraju ishode tog ponašanja, te na temelju tog direktnog iskustva procenjuju samoeфикаsnost;
- > vikarijsko iskustvo - iskustvo znači oblikovanje verovanja o samoeфикаsnosti procenjujući ishode ponašanja drugih ljudi;
- > verbalno uveravanje - važno je ko je osoba koja uverava, te što je ona važnija u životu osobe, imaće veći značaj;
- > telesno i emocionalno stanje - različite telesne reakcije na stres, napetost, umor i bol mogu smanjiti verovanje o samoeфикаsnosti (*Bandura* 1995).

Važnost verovanja u samoeфикаsnost vidljiva je iz niza istraživanja koja pokazuju da verovanja o samoeфикаsnosti predviđaju nečiji stepen motivacije, istrajnost u ostvarivanju želja i ciljeva, količinu uloženog truda u izvršenje nekog ponašanja, količinu upornosti u laganim i teškim situacijama te smer atributiranja uspeha odnosno neuspeha (*Desivilya i Eizen, 2005*).¹

Агресивност, i sa njom povezano nasilje najčešće se shvata kao nedostatak socijalne kompetentnosti. U tom smislu, želimo da proverimo u kakvoj je vezi opažena socijalna samoeфикаsnost sa počinjenim nasiljem na našem uzorku devojaka. Da li se devojke koje sebe opažaju socijalno kompetentnim ređe nasilno ponašaju? Sa druge strane, moguća je veza između socijalne samoeфикаsnosti i doživljenog nasilja, u smislu da devojke koje su češće izložene nasilnom ponašanju opažaju sebe manje socijalno kompetentnim, te ćemo i ovu vezu pokušati da sagledamo na uzorku devojaka iz Kosovske Mitrovice.

1 Katalenić G., Povezanost instrumentalnosti, ekspresivnosti i socijalne samoeфикаsnosti s depresivnim simptomima, 2008

Istraživanja nasilja među mladima u Srbiji

U Srbiji, nasilje nad decom, sve do devedesetih godina prošlog veka nije posmatrano kao značajni društveni problem. S obzirom na mali broj sistemski prikupljenih empirijskih podataka o njegovoj rasprostranjenosti, slobodno možemo reći da nasilje nad decom tada nije imalo zabrinjavajuće razmere. Međutim, malobrojna istraživanja (Stojaković, 1984, Đorđević i Đorđević, 1988) ukazivala su na potrebu da se društvo više angažuje u zaštiti dece od nasilja u porodici, školi i na drugim mestima.

Pod rukovodstvom Milosava Milosavljevića 1997. godine grupa istraživača obavila je veliko istraživanje o nasilju nad decom u porodici, predškolskim ustanovama, domovima i vaspitno - popravnim ustanovama za decu i mlade, kao i u školama. Obuhvaćen je reprezentativni uzorak osnovnoškolskih učeni-

ka petog i sedmog razreda i srednjoškolskih učenika prvog i trećeg razreda, ukupno 600 učenika (Milosavljević, 1998). Najvažniji nalazi ovog istraživanja koji se odnose na nasilje su sledeći: nešto više od trećine svih ispitanika odgovorilo je da su doživeli da ih u školi neko od učenika vređa ili ismejava (36,7%), a van škole to doživljava 26,8%. Na drugom mestu po učestalosti je verbalna agresija u vidu pretnje batinama (svaki peti učenik je to doživeo), a na trećem mestu je otimanje i uništavanje stvari (češće je u školi 9,5%, nego van škole 5,3%). Batine i fizičko povređivanje od strane dece doživelo je 3,8% učenika u samoj školi a 4,5% učenika van škole, pretnje oružjem 2,7% u školi i 4,7% van škole, seksualno napadanje 0,8% učenika je doživelo u školi, a 2% van škole. Kao što se iz ovih podataka vidi, blaži oblici nasilja znatno su učestaliji od težih oblika i češći su u samoj školi nego van nje. Stariji učenici (treći razred srednje škole) češće nego mlađi, doživljavaju da im kada su van škole neko od vršnjaka preta batinama (26,3%), vređa ih (36,4%), tuče (8,5%) ili seksualno napada (3,4%), (Knežević-Florić, 2007).

Dragica Ožegović (2008) sprovela je empirijsko istraživanje s ciljem utvrđivanja najčešćih oblika agresivnog ponašanja učenika osnovnoškolskog uzrasta, kao i identifikacije uzroka agresije i reakcije na agresivno ponašanje. Ovim istraživanjem se ističe da je više od dve trećine učenika ili tačnije njih 67,08% izjavilo da je bilo predmet nekog od oblika agresivnog ponašanja, a 39,92% učenika nema to iskustvo. Na pitanje koje oblike agresivnog ponašanja su iskusili, dobijeni su sledeći rezultati: psovanje (50%), ismejavanje (44%), fizički napad (43%), pretnja (25%). Potrebno je naglasiti da je ovim istraživanjem utvrđeno da učenici u većini slučajeva (53,16%) zapažaju kod sebe neke od navedenih oblika agresivnog ponašanja i to otvoreno priznaju. Prilikom utvrđivanja povezanosti pojedinih oblika agresivnog ponašanja sa polom i uspehom učenika ustanovljeno je da postoji statistički značajna povezanost uspeha učenika i fizičkog napada.

Najskoriji „Izveštaj o ostvarivanju prava deteta u Republici Srbiji iz ugla dece i mladih“ iz 2012. godine Centra za prava deteta takođe daje uvid o spremnosti dece i mladih na primenu nasilja. Istraživanjem je obuhvaćeno 10 gradova Srbije i 1358 ispitanika. Najznačajniji rezultati su sledeći: na osobu koja ih iznervira izvikalo bi se 36,5% dece i mladih; takvu osobu bi povredilo psihički (javno poniženje, izopštenje iz društva i sl.) njih 13,6%; toj osobi u nastupu besa bi oštetilo vredne stvari 1,8% ispitanika; osobu koja ih iznervira lično bi fizički napalo njih 15,8%, dok bi 3,2% bili spremni i da pošalju druge da udare tu osobu; 33,2% dece i mladih se izjasnilo da bi se u takvim situacijama uzdržali od agresivnih reakcija; 14,7% ispitanika nije moglo da proceni kako bi reagovali prema drugoj osobi u slučaju da ih iznervira; devojčice su nešto sklonije da se izviču na onoga ko ih iznervira (40,4% Ž, 32,4% M), dok su dečaci znatno spremniji da udare (25% M, 7,1% Ž); sa godinama kod dece i mladih izrazito raste sklonost da se izviču na onoga ko ih iznervira (sa 19,7% na 50,5%), a udvostručuje se i spremnost da ga udare (sa 10,2% na 19,8%), dok se sa druge strane prepolovljuje spremnost da pređu mirno preko konflikta (sa 45,7% na 24,8%).

Metod

Problem i ciljevi istraživanja

Glavni cilj istraživanja je da se ispita prisutnost nasilnog ponašanja (žrtava i nasilnika) među devojkama srednjoškolskog uzrasta u severnoj Kosovskoj Mitrovici, kao i povezanost doživljaja socijalne samoefikasnosti sa iskustvom nasilja.

U okviru ovako definisanog problema treba dati preliminarni uvid u sledeća pitanja:

1. Kolika je raširenost doživljenog nasilja među devojkama srednjoškolskog uzrasta;
2. Ispitati sa kojim vidovima nasilja se devojke najčešće suočavaju;
3. Ispitati raširenost počinjenog nasilja od strane devojaka;
4. Ispitati koji oblik nasilja je dominantan među devojkama-počiniteljima;
5. Ispitati da li je i u kom smislu doživljaj socijalne samoefikasnosti povezan sa količinom doživljenog i počinjenog nasilja;
6. Utvrditi socio-demografske korelate doživljenog/počinjenog nasilja, odnosno socijalne samoefikasnosti kod devojaka.

Varijable i instrumenti za prikupljanje podataka

Nasilje će biti operacionalizovano preko modifikovanog Upitnika nasilnik/žrtva autora *Dan-a Olweus-a*. Upitnik se sastoji iz dva dela. Oba dela imaju po 11 pitanja i skalu koja se sastoji od tri nivoa ("Nikad", "Retko ili ponekad", "Skoro svaki dan"). Prvi deo upitnika se odnosi na doživljeno nasilje, a drugi deo upitnika se odnosi na počinjeno nasilje. Kroz upitnik je obuhvaćeno 5 različitih oblika nasilja među decom: verbalno nasilje, fizičko nasilje, ekonomsko nasilje, emocionalno nasilje i seksualno nasilje.

Socijalna samoefikasnost će biti operacionalizovana putem Skale opažene socijalne samo-efikasnosti (*The Scale of Perceived Social Self-Efficacy - PSSE*; Smith i Betz, 2000) koja meri socijalnu samoefikasnost definisanu kao individualnu procenu stepena samoefikasnosti ili samopouzdanja u području

socijalnog ponašanja. Skala se sastoji od 25 ajtema. Odgovor za svaku pojedinu česticu je rangiran na peto-bodovnoj skali Likertovog tipa na kojoj 1 označava «uopšte nemam samopouzdanja», a 5 «potpuno samopouzdanje». Ukupni rezultat dobija se sabiranjem rezultata svih ajtema te deljenjem sa 25 što dovodi do teoretskog raspona rezultata od 1 do 5.

Upitnikom osnovnih podataka (konstruisan za potrebe istraživanja) biće prikupljeni podaci o:

- > Vrsti srednje škole koju devojke pohađaju;
- > Razredu: 1., 2., 3. ili 4. razred srednje škole;
- > Školskom uspehu: odličan, vrlo dobar, dobar i dovoljan;
- > Tipu porodice;
- > Obrazovnom statusu roditelja, koji će biti operacionalizovan preko najviše završene škole roditelja, i kategorizovan u četiri kategorije: 4 ili 8 razreda osnovne škole; srednja škola, viša škola i visoka škola.

Zanimanje roditelja obuhvata osam kategorija: 1. domaćica/poljoprivrednik, 2. nekvalifikovani ili polukvalifikovani radnik/radnica, 3. kvalifikovani ili visoko kvalifikovani radnik/radnica, 4. službenik ili stručnjak sa srednjom školom, 5. službenik ili stručnjak sa višom ili visokom školom, 6. učenik ili student, 7. penzioner i 8. drugo zanimanje.

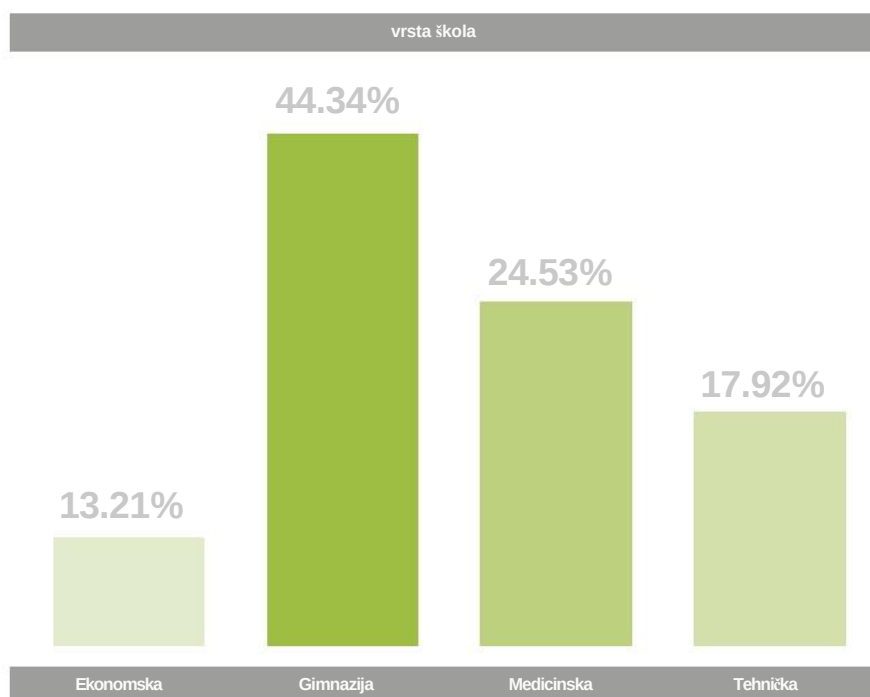
Materijalno stanje. Ova varijabla će biti operacionalno definisana preko opisne skale (M.Guzina) sa četiri kategorije i odnosi se na procenu sopstvenog materijalnog stanja svrstavanjem svojih materijalnih porodičnih prilika u jednu od ponuđenih kategorija:

- > **veoma nisko** (ljudi koji žive od humanitarne pomoći ili su im prihodi toliko niski da su nedovoljni za osnovne egzistencijalne potrebe);
- > **nisko** (mesečni prihodi dovoljni samo za osnovne egzistencijalne potrebe);
- > **srednje** (osim osnovnih egzistencijalnih potreba mogu sebi priuštiti kupovinu odeće, obuće, raznih drugih potrebština);
- > **visoko** (žive bez većih odricanja).

Rezultati istraživanja

Uzorak

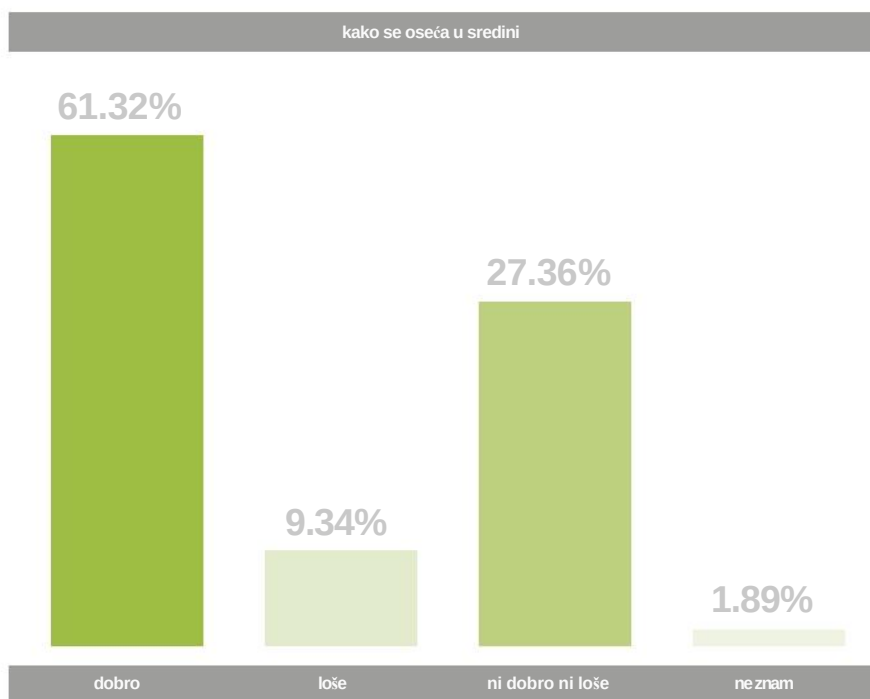
Uzorak istraživanja činilo je 106 devojaka prosečne starosti 16,5 godina, učenica četiri srednje škole u Kosovskoj Mitrovici:

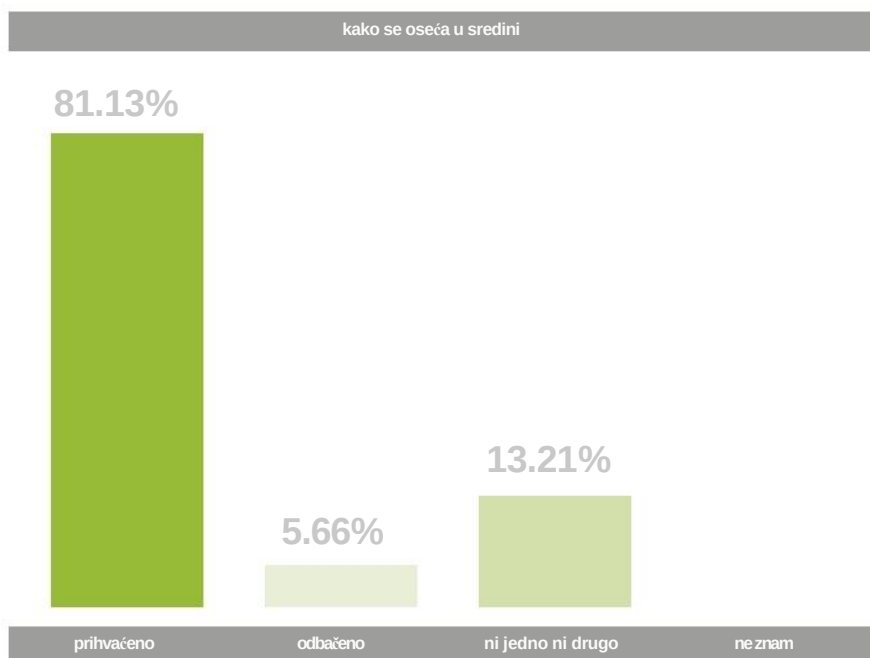
U uzorku, 43,4 % devojaka pohađa niže razrede (I i II), dok je 56,6% devojaka iz viših (III i IV) razreda srednje škole. 87,9% devojaka živi u potpunoj porodici, a 87,9 % ispitanica živi u Kosovskoj Mitrovici, dok u Zvečanu živi 12,1%.

Osećanje sigurnosti u okruženju

Većina devojaka je izjavila da se u svom okruženju oseća dobro, mada je značajan postotak devojaka, čak svaka četvrta, izjavila da se u sopstvenom okruženju ne oseća ni dobro ni loše (27,36%). Loše se u sopstvenom okruženju oseća 9,43% devojaka.

Da se od strane svog okruženja oseća prihvaćeno, izjavila je velika većina ispitivanih devojaka (81,3%). 5,66% devojaka izjavilo je da se oseća odbačeno u svojoj sredini, dok 13,2% posto devojaka izjavljuje da se ne oseća ni prihvaćeno niti odbačeno u svom okruženju.

Što se tiče raznih mesta u okruženju, koja su se izdvojila kao socijalni prostor mladih u Kosovskoj Mitrovici u PLA istraživanju, koje je Centar za razvoj zajednica sproveo 2011. godine, najveći procenat devojaka oseća se sigurno u svojoj kući (98,1%), dok je mesto na kom se najveći procenat devojaka ne oseća sigurno lokalna diskoteka, čak 86,8% (vidi Tabelu 1). ▶

Mesto	Osećanje sigurnosti	Frekvenca	Procent
U ŠKOLI	NESIGURNO	7	6.6%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	33	31.1%
	SIGURNO	66	62.3%
NA SPORTSKIM TERENIMA	NESIGURNO	11	10.4%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	50	47.2%
	SIGURNO	45	42.5%
U ŠETNJI PO GRADU	NESIGURNO	20	18.9%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	52	49.1%
	SIGURNO	34	32.1%
NA PUTU OD ŠKOLE DO KUĆE	NESIGURNO	13	12.3%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	34	32.1%
	SIGURNO	59	55.7%
U CRKVI	NESIGURNO	1	.9%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	9	8.5%
	SIGURNO	96	90.6%
DISKOTECI	NESIGURNO	40	37.7%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	52	49.1%
	SIGURNO	14	13.2%
U KAFIĆIMA	NESIGURNO	23	21.7%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	53	50.0%
	SIGURNO	30	28.3%
KOD KUĆE	NESIGURNO	1	.9%
	NI SIGURNO NI NESIGURNO	1	.9%
	SIGURNO	104	98.1%

Analiza varijanse za ponovljena merenja ukazuje da postoje četiri grupe mesta u odnosu na osećaj sigurnosti:

- > u prvu grupu spadaju mesta na kojima se devojke osećaju najsigurnije - kuća i crkva;
- > drugu grupu bi činili javni prostori po gradu: škola, grad, put od škole do kuće, sportski tereni;
- > u treću grupu spadaju kafići;
- > kao najnesigurnije mesto po proceni devojaka izdvojila se lokalna diskoteka.

Izneti podaci govore o rasprostranjenom osećanju nesigurnosti kod adolescentkinja u severnoj Kosovskoj Mitrovici. Čak više od polovine ispitanih devojaka je izjavilo da se ne oseća potpuno sigurno u javnom prostoru (po gradu), dok ovaj procenat dostiže izuzetno visokih 72,2% za kafiće i čak 86,7% za diskoteku.

Raširenost doživljenog nasilja među devojkaama srednjoškolskog uzrasta

Prema rezultatima našeg istraživanja, 41,5% devojaka ima iskustva sa nasilnim ponašanjem, dok je nešto manji procenat, njih 24 % bilo izloženo nasilnom ponašanju u poslednja tri meseca. Od ovog procenta, 26,4% devojaka bilo je izloženo nasilnom ponašanju jednom ili dva puta u poslednjih godinu dana, a 15,1% u poslednja tri meseca, dok o ponavljanom obrascu nasilnog ponašanja, odnosno siledžijstvu, govori čak 15,2% , odnosno 9,4% ispitanica, učenica četiri srednje škole u Kosovskoj Mitrovici:

	Nijednom	Jednom ili dvaput	Vše puta ili često
DA LI JE IKADA DOŽIVELA NASILNO PONAŠANJE	58,5%	26,4%	15,1%
DA LI JE TOKOM POSLEDNJA TRI MESECA BILA IZLOŽENA NASILNOM PONAŠANJU	75,5%	15,1%	9,4%

Oblik viktimizacije	Ni jednom	Jednom ili dvaput	Više puta ili često
Nazivali su me pogrdnim imenima	58,8%	28,3%	13,2%
Ismevali su me	64,2%	24,5%	11,3%
Vredali su me	64,2%	23,6%	12,3%
Ogovarali su me, pričali su laži o meni i slično	29,2%	37,7%	33,1%
Pokušali su da nagovore nekog da se ne druži sa mnom	69,8%	22,6%	7,5%
Pretili su mi i zastrašivali su me	88,7%	8,5%	2,8%
Udarali su me, tukli	87,7%	8,5%	3,8%
Šutirali su me, gurali ili nečim gađali	89,6%	7,5%	2,8%
Zatvarali su me, zaključavali u prostoriju i slično	89,6%	8,5%	1,9%
Oimali su moje stvari (školski pribor, mobilni, novac i sl.)	80,2%	12,3%	7,6%
Uništavali su moje stvari	82,1%	15,1%	2,8%
Prisiljavali su me da činim ono što nisam htela i da se ponašam glupo i ružno	94,3%	4,7%	0,9%
Uvlačili su me u sukobe i svađe u kojima sam bila potpuno bespomoćna i iz kojih sam pokušavala da se sklonim	79,2%	19,8%	0,9%
Dodirivali su me na način koji mi je bio neprijatan, seksualno su me uznemiravali	98,1%	1,9%	0%

Tabela 3: Oblici nasilja kojima su devojke bile izložene u poslednja tri meseca

Raširenost počinjenog nasilja od strane devojaka

Kada je u pitanju nasilno ponašanje u ulozi počinitelja, devojke takode najčešće priznaju sopstveno verbalno nasilno ponašanje, pre svega ruganje i ogovaranje, a zatim ismevanje i vređanje drugoga (30-40%). Fizičko nasilje priznaje znatan postotak ispitanica 20-25% i (veći procenat od doživljenog fizičkog nasilja), dok su ostale vrste nasilja zastupljene u manjem procentu, što možemo videti u Tabeli 4:

Oblik viktimizacije	Ni jednom	Jednom ili dvaput	Više puta ili često
Nazivala sam druge pogrdnim imenima	50,9%	32,1%	17%
Ismevala sam nekog	67,9%	19,8%	12,3%
Vređala sam nekog	68,9%	22,6%	8,4%
Ogovarala sam nekoga, pričala laži i slično	66%	30,2%	3,8%
Nagovorala sam druge da se ne druže sa nekom osobom	86,8%	11,3%	1,8%
Pretila sam nekom i zastrašivala ga/je	88,7%	7,5%	3,8%
Udarila sam nekoga	74,5%	16,1%	9,4%
Šutnula sam ili gurnula nekoga	81,1%	11,3%	7,5%
Nekoga sam zatvorila ili zaključala u prostoriju i slično	93,4%	3,8%	2,8%
Otela sam novac ili druge stvari od nekoga	95,3%	4,7%	0%
Uništila sam nečiju stvar	95,3%	3,8%	0,9%
Prisiljavala sam nekoga da čini ono što ne želi, da se ponaša glupo i ružno	98,1%	1,9%	0%
Uvlačila sam druge u sukobe iako su bili bespomoćni i hteli su da se sklone	93,4%	4,7%	1,9%
Dodirivala sam nekoga na način koji mu/joj je bio neprijatan, seksualno sam uznemiravala nekoga	98,1%	0,9%	0,9%

Tabela 4: Oblici nasilja koje su devojke počinile u poslednja tri meseca

Povezanost doživljaja socijalne samoefikasnosti sa količinom doživljenog i počinjenog nasilja

Kada je u pitanju povezanost iskustva nasilja sa osećanjem socijalne samoefikasnosti, dobijeni su sledeći rezultati:

	SAMOEFIKASNOST	POČINJENO NASILJE
DOŽIVLJENO NASILJE	$r = -0,394$ $\text{sig} = 0,00$	$r = 0,674$ $\text{sig} = 0,00$
POČINJENO NASILJE	$r = -0,179$ $\text{sig} = 0,06$	/

Iz Tabele 5 vidimo da postoji značajna visoka povezanost između doživljenog i počinjenog nasilja, tj. da devojke koje su žrtve nasilja i same češće ispoljavaju nasilno ponašanje.

Sa druge strane, počinjeno nasilje nije u vezi sa doživljajem samoefikasnosti, ali postoji značajna umerena veza između doživljenog nasilja i osećaja samoefikasnosti kod devojaka. Ovo govori u prilog nalazima niza istraživanja u okruženju koji govore da je izloženost nasilju povezana sa manjim samopouzdanjem i lošijom slikom o sebi (prema Popadić, 2009).

Socio-demografski korelati doživljenog i počinjenog nasilja i socijalne samoefikasnosti

Škola

Što se tiče vrste škole koju devojke pohađaju, nisu zabeležene razlike u doživljenom, počinjenom nasilju, niti u osećanju socijalne samoefikasnosti kod učenica različitih škola u severnoj Kosovskoj Mitrovici. Takođe, nema razlike u doživljenom, počinjenom nasilju i osećanju socijalne samoefikasnosti u odnosu na školski uspeh učenica.

Što se tiče učenica nižih (I i II) i viših (III i IV) razreda, analiza je pokazala da ne postoji značajna razlika među njima u pogledu osećanja socijalne samoefikasnosti, niti doživljenog nasilja, ali postoji značajna razlika u količini počinjenog nasilja, u smislu da učenice nižih razreda u većoj meri izveštavaju o sebi kao počinocu nekog nasilnog akta (Tabela 6).

		AS	sd	t	značajnost
DOŽIVLJENO NASILJE	niži razredi	20,04	5,13	1,098	0,27
	viši razredi	19,01	4,25		
POČINJENO NASILJE	niži razredi	19,4	5,52	2,31	0,02
	viši razredi	17,3	2,96		
SOCIJALNA SAMOEFIKASNOST	niži razredi	85,1	16,22	-1,41	0,16
	viši razredi	90,3	21,21		

Kada je u pitanju materijalno stanje porodice, ono se pokazalo kao značajan faktor, kako doživljenog, tako i počinjenog nasilja, te osećanja socijalne samoeфикаsnosti kod srednjoškolki iz severne Kosovske Mitrovice.

Tabela 7: Razlike između devojaka iz porodica sa nižim i višim materijalnim statusom u doživljenom nasilju, počinjenom nasilju i socijalnoj samoeфикаsnosti

		AS	sd	t	značajnost
DOŽIVLJENO NASILJE	niže	20,9	5,16	3,12	0,002
	više	18,1	3,77		
POČINJENO NASILJE	niže	19,3	5,06	2,19	0,03
	više	17,3	3,48		
SOCIJALNA SAMOEFIKASNOST	niže	82,7	19,3	-2,73	0,008
	više	92,6	18,2		

Iz prethodne tabele vidimo da su učenice nižeg materijalnog stanja češće izveštavale i o doživljenom i o počinjenom nasilju, te da one imaju i znatno niže osećanje socijalne samoeфикаsnosti u odnosu na učenice koje potiču iz porodica sa višim materijalnim statusom.

Obrazovanje oca i majke nije poveznao sa količinom doživljenog ili počinjenog nasilja, ali i jedno i drugo jeste značajan činilac socijalne samoeфикаsnosti srednjoškolki:

Tabela 7: Razlike između devojaka čiji roditelji imaju različit obrazovni status u doživljenom nasilju, počinjenom nasilju i socijalnoj samoeфикаsnosti

	Obrazovanje roditelja	AS	sd	F	značajnost
DOŽIVLJENO NASILJE	oba roditelja srednja škola ili niže	19,5	4,04	1,86	0,160
	jedan roditelj više/visoko	20,06	5,40		
	oba roditelja više/visoko obrazovanje	18,6	4,32		
POČINJENO NASILJE	oba roditelja srednja škola ili niže	18,8	3,77	0,24	0,78
	jedan roditelj više/visoko	18,1	4,48		
	oba roditelja više/visoko obrazovanje	18,2	4,70		
SOCIJALNA SAMOEFIKA- SNOST	oba roditelja srednja škola ili niže	82,5	20,0	5,24	0,007
	jedan roditelj više/visoko	83,3	20,1		
	oba roditelja više/visoko obrazovanje	94,9	16,7		

Učenice čije očevi i majke imaju više ili visoko obrazovanje izveštavaju o značajno višem samopouzdanju od učenica čiji su roditelji završili srednju školu ili niže, i učenica čiji je jedan roditelj završio višu/visoku školu.

Broj braće i sestara u porodici nije značajno povezan sa doživljenim ili počinjenim nasiljem, kao ni sa osećanjem socijalne samoeфикаsnosti devojaka.

Zaključak

Po rezultatima našeg istraživanja, devojke u severnoj Kosovskoj Mitrovici svoju sredinu, sa izuzetkom ličnog prostora, kuće i jednog javnog prostora - crkve, doživljavaju kao nesigurno mesto. Važno je napomenuti da se znatan broj devojaka ne oseća sigurno u javnim prostorima po gradu, a oko 40% devojaka se ne oseća sigurno čak ni u školi. Alarmantan je podatak da su izgleda kafići i diskoteka kao prostori u kojima se tradicionalno okupljaju mladi postali poprište sukoba i mesta na kojima je osećanje nesigurnosti najizraženije.

Iz rezultata istraživanja može se zaključiti da je nasilno ponašanje među devojka u severnoj Kosovskoj Mitrovici uveliko prisutno, te da je prvenstveno prisutno verbalno nasilje. Alarmantan je podatak da o ponavljanom obrascu nasilnog ponašanja, odnosno siledžijstvu u poslednjih godinu dana govori čak 15,2% devojaka, odnosno 9,4% ispitanica u periodu od protekla tri meseca. Ovde imamo na umu da se ovde uglavnom radi o verbalnom nasilju, pre svega o ogovaranju i vređanju. Iako u ovom radu nije ispitivano prepoznavanje različitih oblika nasilja od strane devojaka, prethodno istraživanje na ovoj populaciji (CRZ, 2011), kao i referentna istraživanja učeničke populacije u Srbiji (Popadić, 2009; Nedimović, 2010) ukazuju da učenici najslabije prepoznaju upravo verbalno nasilje (ogovaranje, vređanje, spletkarenje i sl.) kao formu nasilnog ponašanja. Ovo je važno imati na umu u smislu da je neophodno podići svest mladih o tome šta jeste nasilje, kao i o mogućim posledicama ovakvog ponašanja po žrtvu.

Kada govorimo o posledicama, ovaj rad je skromnog obima i nema pretenziju da dâ odgovor na ovo pitanje. Ono što smo postavili kao jedan od zadataka ovog istraživanja jeste da sagledamo vezu između samopouzdanja devojaka predstavljenog kroz doživljaj socijalne samoeфикаsnosti i iskustva nasilja. Naši podaci sugerišu da srednjoškolke koje su češće doživljavale nasilno ponašanje imaju niži nivo samopouzdanja, što jeste u skladu sa podacima dobijenim u mnogobrojnim istraživanjima posledica nasilja po fizičko i mentalno zdravlje (Nedimović, 2010). Iako u našem istraživanju nije potvrđena veza između socijalne samoeфикаsnosti i počinjenog nasilja, ova

veza je na samoj granici značajnosti i pretpostavljamo da bi u ponovljenom istraživanju, na većem uzorku, i ova veza mogla postati statistički značajna. U tom smislu, svakako je važno napomenuti značaj učenja nenasilnog rešavanja problema na socijalno kompetentan način. Čini se da mladi u našoj sredini usvajaju sve više nasilnih ponašanja u interakciji, koja kasnije u životu poprimaju oblike fizičkog i verbalnog zlostavljanja u porodici, fizičkog i verbalnog nasilja na poslovnim sastancima, nasilja ispoljavanog u saobraćaju itd.

Još jedna ustanovljena veza u ovom istraživanju zaslužuje našu pažnju. Naime, postoji jasna veza između materijalnog stanja i iskustva, kako doživljenog i počinjenog nasilja, tako i osećaja socijalne samoefikasnosti. U istom smislu, ne postoji veza između obrazovanja roditelja i isustva nasilja, dok devojke iz porodica u kojima majka i otac imaju više ili visoko obrazovanje pokazuju i viši nivo samopouzdanja u socijalnim situacijama. Ovo može poslužiti kao smernica u profilisanju devojaka koje su najčešće žrtve ili počinitelji nasilnog ponašanja. Materijalno stanje se i u kvalitativnom istraživanju o povezanosti rodnih uloga i nasilja (CRZ, 2011) na istoj populaciji pojavilo kao činilac u odnosima među devojka, u smislu da viši materijalni status porodice implicira i viši status u vršnjačkoj grupi. U ovom smislu potrebno je dalje istražiti i problematizovati vezu ekonomskog statusa i iskustva nasilja među devojka. Šta posreduje ovoj vezi? Mi iz naših rezultata možemo tvrditi da ne posreduje obrazovni status roditelja, jer se on nije pokazao kao korelat doživljenom ili počinjenom nasilju.

Možemo zaključiti da na području severnog Kosova i Metohije postoji potreba za daljim, sveobuhvatnijim istraživanjem problema nasilja među mladima. Relevantna pitanja spadaju u domen počinitelja nasilja (da li je u pitanju najčešće vršnjačko nasilje, odrasle osobe iz okruženja i sl.), onoga što osoba u svojoj sredini može da učini ukoliko joj se događa nasilje, s kim može da razgovara o tome, ko joj može pomoći i sl. Roditelji, članovi porodice i svi drugi moraju se uključiti u proces edukacije mladih o tome šta nasilje jeste, te kako da se nose s osećanjem ljutnje bez upotrebe nasilja.

Preporuke

PREPORUKE

Prema ovom istraživanju ključna preporuka su programi edukacije devojaka, koji bi se bazirali na podizanje svesti devojaka o tome šta jeste nasilje, koje su posledice nasilnog ponašanja, te šta jedna devojka u svojoj sredini, ukoliko trpi nasilje, može da učini, kako bi mu se oduprla - sa kim može da razgovara i ko joj može pomoći, te edukacija o nenaslinom načinu rešavanja problema na socijalno kompetentan način ali i kontinuirano jačanje socijalne samoeфикаsnosti devojaka, kroz programe prevencije i suzbijanja nasilja.

Programi bi se morali sprovesti kako kroz formalno tako i kroz neformalno obrazovanje, uključivanjem devojaka od 14 - 18 godina ali i njihovih muških vršnjaka, roditelja, nastavnika i celokupne zajednice, sa posebnim fokusom na mlade koji potiču iz porodica lošijeg materijalno stanja, devojka iz ruralnih područja, te i onih čiji su roditelji nižeg obrazovanja.

Kroz rad sa devojka i mladima uopšte, važno je uspostaviti bolju, zajedničku saradnju između roditelja (porodice), obrazovnih institucija, nevladinih organizacija i lokalne zajednice, kako bi se postigli što bolji rezultati tokom edukacije mladih, te se stvorila zdrava buduća populacija bez nasilnog ponašanja.

Dalja istraživanja problema nasilja među mladima, moraju biti obuhvatnija, što podrazumeva veći uzorak i ispitivanje stavova devojaka svih srednjih škola na severu Kosova i Metohije, ali i pitanja koja spadaju u domen počinitelja nasilja (da li je u pitanju najčešće vršnjačko nasilje, odrasle osobe iz okruženja i sl.), onoga što osoba u svojoj sredini može da učini ukoliko joj se događa nasilje, s kim može da razgovara o tome, ko joj može pomoći i sl.

Treba napomenuti da su istraživanja na temu nasilja među mladima važna jer rezultati:

- > mogu poslužiti za kreiranje budućih programa prevencije i suzbijanja nasilja i
- > mogu poslužiti kao alatka u uveravanju celokupne zajednice da je potrebno uraditi nešto po pitanju prevencije i smanjenja pojave nasilja.

Centar za prava deteta (2012), *Izveštaj o ostvarivanju prava deteta u Republici Srbiji iz ugla dece i mladih*

Centar za razvoj zajednica (2011), *Istraživanje dimenzija maskuliniteta, feminiteta i nasilja*, Kosovska Mitrovica, CARE International NW Balkans/ Norwegian Ministry of Foreign Affairs

Milosavljević, M. (1998), *Nasilje nad decom*, Fakultet političkih nauka, Beograd

Ministarstvo prosvete republike srbije (2009), *Priručnik za primenu posebnog protokola za zaštitu dece i učenika od nasilja, zlostavljanja i zanemari vanja u obrazovno-vaspitnim ustanovama*, Beograd: UNICEF

Nedimović, T. (2010): Vršnjačko nasilje u školama: pojavni oblici, učestalost i faktori rizika, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Novi Sad

Olweus, D. (1998), *Nasilje među djecom u školi-što znamo i što možemo učiniti*, Zagreb: Školska knjiga

Olweus, D. (1993), *Bullying at school: What we know and what we can do*. Oxford: Blackwell

Ožegović, D. (2008), Uloga škole u prevenciji agresivnog ponašanja učenika, U časopisu: *Naša škola*, br. 1-2, str. 57-67.

Popadić, D. (2009), *Nasilje u školama*, Beograd: Institut za psihologiju, UNICEF

Popadić, D., Plut, D. (2007), Nasilje u osnovnim školama u Srbiji: oblici i učestalost, *Psihologija*, 40, 309-328.

Srna, J. (2003), *Nasilje*, Beograd: ALBULJ

Naziv:

Socijalna samoeфикаsnost i iskustvo nasilja kod učenica srednjih škola u severnoj Kosovskoj Mitrovici

Izdavač:

NVO Centar za razvoj zajednica

Za izdavača:

Nevenka Medić

Istraživački tim:

Olivera Radović, Tatjana Lazarević
i Ana Marija Ivković

Prevod:

Olga Ilić, centar "Student"

Tiraž:

100 komada

Datum izdavanja:

jun 2013

Izdavanje ove brošure i projekat *Young Men Initiative* podržali su *CARE NW Balkans* i Norveško ministarstvo inostranih poslova.

kontakt

a: Kralja Petra 1bb
e: centarz@yahoo.com
w: www.crzmitrovica.com

www.crzmitrovica.com